Кругом гуде осінній вітер, і в моїй кімнаті, як у млині. У вікно видно: угорі шастають білі хмарки. Мов стара срібна підкова в розкопаній могилі, мутно сяє в хмарках місяць. Під вікнами кру-жить сухий лист, аж курить, і увижається в імлі, що на вітах си-дять, вимазавшись у сажу, поети-пустуни, зривають сухе з дерева листя і грають, як у пищики.

Третій вечір шумить мені вітер — щоразу інше. Спершу він на-рядився за приятеля, інтимного й балакучого оповідача — отого, що зайде з двору до вікна, одчинить його, схилиться на руку й заведе розмову без краю.

От-от, здається, перестане, вже затихає, і одразу зашу-мить-зашумить, навіть не передихнувши. Слухаєш-слухаєш, ляжеш спати, заснеш, не дослухавши, і глухої ночі прокинешся, підведеш голову, а він все так же невтомно: "Гу-гу-гу!.. бу-бу-бу!.." І вже вчуваються в його шумі лісові розбійницькі легенди.

Сьогодні — він музика, під вікнами гуде гілля струнами, і кругом будинку — гомін — не гомін, стоїть могуча симфонія — "Сон". До неї химерно вплітаються бадьорі суботні інтермедії далекого од центру кварталу: то несподівано за-пильгучить напідпитку гар-мошка, і перед очима пропливе, як веселий привид, обличчя з пі-дбитим оком, то виразно долетить тихе посвистування смутного під барканом вуркагана.

Обплутав мене знову, як хмелем. Давно вже збирався до театру і давно вже час іти, а я сиджу коло вікна, одітий, і не можу ворух-нутись. Мені видно, як на балконі лазить кленове листя, як пере-гортаються зелені ясенові пальці, мов малюнки з тінями рентге-ну, як у чавунних перилах тихим золотом сяє привіт за мільярди миль од якоїсь невідомої зірки.

Раптом гомін і сміх. Крешуть каміння зашкарублі черевики студентів, орішками цокотять покривлені каблуки студенток. Коло мого вікна одна

чогось зітхнула, стиха кинула початок дав-ньої пісні, мов зронила на брук з повного кошика квітку.

Зронила й забула, щось веселе згадавши, засміялась, загомоні-ла до гурту. Гурт, як привид, зник. А до мене в кімнату тихо заві-тали зронені, як зітхання, слова:

Мала мати одну дочку

та й ку-па-ла у ме-до-о-чку...

Пісня давня, пригашена, та осінній вітер продув на їй курявий пил, і засвітилась вона золотим бляском. Впала вона мені в груди, як іскра в кужіль, запекла, задиміла, загула, і я мимохіть почав тихо наспівувати:

Ма-ла ма-ти одну дочку...

І видніє, і тепліє в моїй кімнаті. Коротенький уривок пісні бри-нить мені поемою обточеною, закінченою, повною жалю і смутку, поемою із маленької низочки чарівних слів. Пригадується дитин-ство... Ой, щось мені пригадується...

Аж ось жужмом, жмутами засяяли в очах червоні жоржини... Жоржини, жоржини, аж у хаті темніє од їх. Далі зашумів вітер, земля застугоніла, підкотили вітрові коні гриваті, примчали мені з далекої ночі вінок молодиць, червоно мальованих, заплаканих. Оце вони, ті жоржини.

Вирядились коло порога, як щедрувальниці:

Мала ма-ти о-дну дочку...

Геть-геть десь визирнув окраєць місяця за хмарою, мов уночі колись вийшла до тільної корови моя мати з каганцем.

Вікна в хаті позатуляні, на стіні на гаку — каганець. Вінком кру-гом столу — молодиці. Не вперше вони зійшлися до нас. Мене, школяра, на той час вигонили з хати. Тепер я притаївся на печі, крадькома визираю із-за комина. Бачу — на щоках у молодиць не-зграбно, сяк-так намальовані огневі маки, червоні жоржини, по-лумневі рожі. На мить мені спадає на думку:

"Чи не отим червоним, що на столі в графині, малювали вони одна одній щоки?" Так: брали колоски з соломи, умочали в чер-воне й возили по щоках.

Спершу співали, далі полька Домця, Кошелева невістка, що син його привіз із Варшави, де служив у москалях, почала ридати, припадаючи до столу. Билась, ридаючи, об стіл головою. Далі спустила з плеча сорочку. Заголіла спина... Мені чогось стало страшно: розмальована в молодиці спина цятками синіми, як квітками, як червоними биндами. Всі, як одна, пригнулися моло-диці: "Кат!", "Нелюд!"

А Домця, ридаючи, причитувала: "Краще б ти мене, моя мати, не кохала, як рожу. Останню на мене не тратила копійку... Ніж ма-ла мене за багатого давати, краще б ти мене маленькою в крини-ці притопила..."

Я тоді не зміг удержати сліз на печі і почав чмихати й пирскати. Подумали, що це кіт. Потім викрили. Мати сердито випихала ме-не з хати в плечі, молодиці гуртом страмили мене, а я, засором-лений, не бачив дверей, на порозі спотикався, безсилий прихова-ти крадені сльози.

Не пригадаю, коли встав з місця, коли почав ходити од стіни до стіни, коли на всю кімнату почав виспівувати:

Мала мати одну дочку

Та й купала у медочку...

Мої гості, рожеві молодиці, прихитували головами, рукавами витирали сльози.

І співали, і плакали, і пригадували — вистачило б до ранку,— ви-рядив силоміць. Витерли вони сльози рукавами, сіли в зелені ві-трові тачанки, пошуміли кудись у ночі глибінь...

Час іти. Проте чогось сиджу на місці як прикований. Тихо на-співую тієї ж. Як отрута, знову увійшла вона в серце, в голову, в кров... Не можу одірватися од слів, як од того каменю-самоцвіту, що, чим довше дивишся на його, тим дужче хвилює, п’янить...

Мала мати одну...

І знову: мов із вітру впали дві голубі фіалки у чорній хустині. Потім повно зацвіло їх: фіалки, фіалки... поки не загув вітер, аж рамою затряс...

Висадив мені новий десант — два темні силуети, дві черниці, що ночували у нас колись у дворі на сіні, мандруючи з Ніжина до Ржавця. Одна старіша, друга — років шістнадцять, дитина, кохана і пещена. Мовчазна як могила, біла як муровина, під очима випа-лено, а очі — фіалки. Сумні вони, нерадісні, а все ж віє од них теп-ле, молоде, як вітер весняний. Мене тоді, юнака першого гуляння, обпоїв той вітер, як дур-зіллям.

Мала мати одну дочку...

І знову встають згадки: наш двір уночі, стіжок сіна під старою розлогою яблунею, і над ними тремтить угорі сузір’я — от-от ви-падуть

із нього зорі, як дорогі камінчики з голубої, брошки. Я в клуні — вони в дворі коло стіжка. Крізь лісу мені все видно. Пізно. Там сплять давно. Мені дріма-ється. Раптом — схопилась, як буря,— крик, молодий, жагучий: "Нащо мені наряди, нащо багатство — я жить, жить хочу! Вася! Вася!" Стара хапає за сорочку:

— Аннушко!

Аннушка з розгону впала на постіль, заридала. Стара черниця буркотала: "Поклади на себе хрест! Сотвори молитву, отгоні іс-кушеніє!"

Ридання глухо затихало, і здавалось збоку, що то темної ночі дотушують повну огню й життя молодість...

Другого дня стара черниця розповідала про Аннушку моїй ма-тері... Звичайна купецька історія: дочка-одиниця... Наймит Вася... Батько-самодур... Фінал — монастирські стіни...

Хто це співає в хаті, що аж луна ходить:

Мала мати одну дочку

Та й купала у медочку...

Я одчуваю, що спогади знову обплутують мене, ще трохи — і я не вирвусь од них. "Мені треба! Хай ще назавтра!" — одмахуюсь руками, як од бджіл,— виноградом застеляюсь двері. Де не стану — ноги ув’язнуть, як у глину, куди гляну — очі до стіни, як до смоли...

Виплутуюсь, мов із гарбузиння, одриваю дві фіалки, як реп’яхи. Вітер одвіяв у степ їх, як два голубі цвіточки, як дві жарини. "Те-пер іду!.." Беру шапку. Аж раптом — "ану зажди...". Чую — вітер шу-мить щось нове, таке щось палке, таке, щире, таке рідне, що ки-дає в жар. Краї виводить:

...Та й купала у медочку...

І забіліли весняні сади, як у снігу, горами — білий цвіт, білий цвіт, а над ним тремтять блиски, як тихого вечора зірниці, а той тихий блиск хвилює і б’є мене в груди, як молотком: "Знаю вже, знаю про що це!.."

Скупчую волю, як віжки в руках, беру шапку, гашу огонь, рішу-че беруся за ручку од дверей: "Годі! Цьому краю не буде".

"Отже, не годі!" — уперто й загрозливо залізними листами загу-ркотів вітер на даху. Ударили вітрові гармати.

"Гвалт! Рятуйте!"

Шугнув вітер завісу вгору, і на дверях — картина аж очі сліпить: сяють на сонці, як у снігу, вишневі сади у цвіту... Травою зеленіє майдан. До вишень прив’язані сідлані коні і цвітом обсипані їхні розпатлані гриви... Убога хатина, коза коло хати... Суру із сіней витягли за косу... Вирвалась, тікає, куди втрапить. Тільки не вте-кти їй! Кругом — драгуни.

Сусіди — коло своїх дворів, як глина білі. Уста стулені, як німі. Розмова очима. Заблискали шаблі, як зірниці, і од того блиску болісно кривились обличчя в сусідів, ніби бив він їх у груди ці-пом. Посвистіли шаблями, сіли на коней. Лежить на майдані, як зрізана квітка.

"Моя Сура в школі перша, моя Сура — красуня, моя Сура — та-лант... Хай учиться... Сама хліб сухий їстиму, їй — усе..."

Хитають сусіди головою, а в очах аж курить чи то пісня, чи жаль. Причувається:

Мала мати одну дочку

Та й купала у медочку...

Я випустив із рук од дверей клямку: "Куди я, власне, рвуся? Чи то справді так уже треба мені сьогодні з дому?"

Як погасив огонь, так і сиджу в темряві з шапкою на колінах, у вікно дивлюся: місяць палить хмарки, присвічує. Дерево хму-риться й сердиться, що світять на його, голого, смиканого та трі-паного. І промайне тоді на мить у тихій імлі: між гіллям сидять поети-пустуни, в усі вікна гудуть. Шумлять вони одну за другою свої пісні-поеми, все — варіанти на тую ж тему, один за другий кращий, один за другий палкіший, і тільки раз по раз причува-ються все тії ж, повні жалю й чару, тихі, як зітхання, їхні кінці:

Та й купала у медочку...

Та й купала у медочку...